

SENIOR V SYSTÉME INŠTITUCIONÁLNEJ SOCIÁLNO- VÝCHOVNEJ STAROSTLIVOSTI

ZIMERMANOVÁ MONIKA

Abstrakt

Predkladaná práca je venovaná aktuálnej problematike seniorov v systéme inštitucionálnej sociálno – výchovnej starostlivosti. Objektom našej práce bolo zariadenie sociálnych služieb – Domov sociálnych služieb a jeho obyvatelia. Naším výskumným cieľom bolo spoznať uvedené zariadenie sociálnych služieb; spoznať jednotlivé typy osobností seniorov a pokúsiť sa preniknúť do vzájomných vzťahov medzi obyvateľmi.

Abstract

The submitted deals with current problems of the senior citizens in the institutional socio-educational care system. The object of this thesis was a social services facility – Domov sociálnych služieb and its inhabitants. Our research objective was to get to know the above-mentioned facility and the various types of the personalities of senior citizens.

Kľúčové slová

Senior. Starnutie. Staroba. Domov sociálnych služieb. Adaptácia seniorov. Potreby seniorov. Komunikácia. Integrita. Autonómia.

Key words

Senior citizen. Ageing. Old age (senium). DSS. Adaptation of senior citizens. Needs of senior citizens. Communication. Integrity. Autonomy.

Úvod

Výskumný cieľ našej práce bol zvolený na základne podnetu, ktorým bol realizovaný opatrovateľský kurz. Uvádzaného kurzu sme sa zúčastnili pre náš záujem hlbšie preniknúť do seniorskej problematiky, konkrétne do jedného zo systémov sociálno-výchovnej starostlivosti o ľudí v postproduktívnom veku. Vzhľadom ku kvalitatívnemu charakteru výskumu sme mali primárny záujem o naše plné nasadenie do prostredia, v ktorom seniori žijú. Išlo o dlhodobé výskumné obdobie, ktoré nám poskytlo množstvo skúseností, zážitkov, rozhovorov a autentických vypovedaných príbehov starších ľudí žijúcich v inštitucionálnom prostredí. Splnenie našich osobných i empirických cieľov si vyžadovalo predovšetkým čas, motiváciu pri zvládaní ťažkých situácií, trpezlivosť pri vypovediach seniorov, rešpektovanie špecifik jednotlivých osobností a v neposlednom rade úprimný záujem a vzťah k starším ľuďom vo všeobecnosti.

1 Postavenie seniora v spoločnosti

„Starý človek je spájaný so sociálnym statusom dôchodcu, je považovaný za neaktívneho či neproduktívneho a predpokladané sú aj zdravotné charakteristiky spojené

s involúciou- stratou funkčných schopností, multimorbiditou, postupnou stratou sebestačnosti.

Taký je stereotypný pohľad na starnutie, ktorý vníma starých ľudí ako homogénnu skupinu bez individuálnych rozdielov, ktorá je pre spoločnosť skôr záťažou, pretože odčerpáva významnú časť spoločenských zdrojov“ (Matoušek, O., Koláčková, J., Kodymová, P., 2005, s. 163). Podľa D. Klevetovej a I. Dlabalovej (2008) atribútom súčasnej spoločnosti je tvrdý individualizmus, úsilie dosiahnuť vzdelanie, vytvorenie osobitných životných štýlov. Vytráca sa láska k človeku a pochopenie pre odlišnosť druhých. Preto možno poznamenať, že jedným z negatívnych javov staroby je osamelosť starých ľudí a ich následná sociálna izolácia či segregácia v spoločnosti. Sociálna izolácia (Hegyí, L., 2001, s. 99-100) znamená vyradenie jedinca zo spoločnosti. Toto vyradenie môže byť dobrovoľné alebo nútené. Možno teda uviesť, že sociálny status starého človeka patrí do nevýhodnej kategórie starobného dôchodcu. Je zafixovaný v spoločenských zvykoch, obyčajach, zákonoch a tabu, ale aj vyjadrený formou sociálnej kontroly správania sa individua. V starobe všeobecne počet úloh, a tým aj sociálnych pozícií ubúda. Takto senior stráca prestíž (Koval, Š., 2004, s. 3). Uvádzame tiež ďalší názor, či akýsi apel na spoločnosť, ktorý je podľa A. Pronzata (2006) nutné zdôrazniť. „Budúcnosť patrí starším ľuďom. Nemyslí sa tým len kúsok stále väčšieho priestoru, ktorý okupujú na tejto spustošenej zemi, ani to nie je otázka štatistických a neosobných údajov. Starí ľudia sú zdravými nositeľmi hodnôt, ktoré sa strácajú. Sú vlastníkami múdrosti, ktorú zúfalo potrebujeme. Bolo by načas, aby sme prestali hovoriť o starobe len v zmysle sociálnych nákladov“ (Pronzato, A., 2006, s. 9). Na základe uvedeného sa domnievame, že senior v súčasnej spoločnosti musí bojovať o svoju identitu a musí spoločnosti akoby znovu dokazovať svoje kvality a svoje postavenie v spoločnosti. Nazdávame sa, že starší človek sa ocitá v minoritnej časti spoločnosti napriek tomu, že vlasy ľudstva stále viac šedivejú a „ľudstvu pribúdajú vrásky“.

2 Charakteristika vybraného skúmaného zariadenia

Do systému zariadení sociálnych služieb na riešenie nepriaznivej sociálnej situácie patrí **Domov sociálnych služieb**. Dané zariadenie sa môže z hľadiska veku vnútorne členiť na **DSS pre deti** a **DSS pre dospelých**.

V poslednom období však často dochádza k ich zlučovaniu z dôvodu racionalizácie siete sociálnych zariadení (Határ, C., 2008). **Zákon č. 448/2008 o sociálnych službách** podľa § 38 definuje **DSS** nasledovne: V domove sociálnych služieb sa poskytuje sociálna služba

fyzickej osobe, ktorá je odkázaná na pomoc inej fyzickej osoby a jej stupeň odkázanosti je najmenej 5, alebo fyzickej osobe, ktorá je nevidiaca alebo prakticky nevidiaca a jej stupeň odkázanosti je najmenej 3 podľa prílohy č. 3 tohto zákona.

V domove sociálnych služieb sa poskytuje:

pomoc pri odkázanosti na pomoc inej fyzickej osoby; sociálne poradenstvo; sociálna rehabilitácia; ošetrovateľská starostlivosť; ubytovanie; stravovanie; upratovanie, pranie, žehlenie a údržba bielizne a šatstva; osobné vybavenie; pracovná terapia; záujmová činnosť; utvárajú sa podmienky na úschovu cenných vecí.

DSS pre dospelých poskytuje svojim klientom celoročnú prípadne týždennú starostlivosť. Je adresovaný ľuďom s telesným, mentálnym, duševným postihnutím a kombináciou týchto postihnutí. Obyvatelia DSS sú rôznej vekovej kategórie. Môže tu byť tridsať-, štyridsať-, päťdesiat-, ako aj šesťdesiatročný človek. Uvádzaný typ sociálneho zariadenia teda garantuje starostlivosť jednotlivcom so špeciálnymi (edukačnými) potrebami, ktorí spadajú do rozdielnych pásiem adultného veku (Határ, C., 2008, s. 53). Práve v tomto zariadení zdôrazňujeme význam sociálnych pracovníkov či sociálnych adragógov, ktorí by mali svojim odborným prístupom, trpezlivosťou a terapeutickou snahou prispievať k zlepšeniu telesných, psychických funkcií a k zlepšeniu narušeného správania obyvateľov DSS. Aktivity sú realizované na báze dobrovoľnosti a možnosti výberu. Je však potrebné zapojiť akékoľvek motivačné prvky pre zaktivizovanie seniorov.

3 Osobnosť seniora

Senior v systéme inštitucionálnej starostlivosti potrebuje nielen zdravotnú (ošetrovateľskú – opatrovateľskú), sociálnu starostlivosť, ale aj záujmovú, výchovno – vzdelávaciu starostlivosť pre rozvoj svojej osobnosti. V starostlivosti o starších ľudí nemožno klásť dôraz len na spĺňanie primárnych potrieb či materiálneho zabezpečenia. Každá zložka či už biologická, psychická, sociálna alebo duchovná si zaslúži rovnakú pozornosť v rámci rozvoja osobnosti. Andragogický slovník (Hotár, V., Paška, J., Perhács, J. et al., 2000, s. 309) definuje osobnosť ako „najvyšší systém organizácie psychického života ľudského jednotlivca, ktorý reguluje konanie, cieľavedomé správanie človeka v interakcii s prostredím“.

Rozvoj či vývin osobnosti v zmysle koncepcie celoživotného vývinu chápeme ako proces permanentne sa odohrávajúcich zmien, s potenciálom pre rast, obohacovanie a zmenu v každom období ľudského života. Psychický vývin človeka teda nekončí dosiahnutím

dospelosti ani sénia (Čornaničová, R., 1998). Ak by sme mali i napriek vyššie uvedeným informáciám pochybnosti o tom, či je dospelý človek vychovávateľný a vzdelávateľný, uvádzame poznatky o schopnosti človeka učiť sa podľa J. Perhácsa a P. Pašku (1995). „Dospelý človek je schopný učiť sa, zmeniť svoje osobnostné črty, vlastnosti, správanie, ak má na to dostatočný dôvod. Rozhodujúcim faktorom je motivácia“ (Perhács, J., Paška, P., 1995, s. 54). Najvýznamnejšou podmienkou je doviest' človeka k tomu, aby si uvedomil zvýšené požiadavky spoločnosti na vzdelanosť. Osobnosť každého človeka je jedinečná, neopakovateľná bio-psycho-socio-duchovná bytosť. Vyznačuje sa predovšetkým svojou individuálnosťou. A práve individuálnosť a odlišnosť sú prvky, ktoré by sme mali vnímať v osobnosti seniora. B. Balogová (2005) uvádza, že starší ľudia majú spoločné jediné, a to počet rokov. Prevládajú u nich individuálne črty a každý človek starne inak a v individuálnom tempe. „Predstava, že všetci starší ľudia sú rovnakí a majú rovnaké potreby, je mylná – nesprávna. Treba tiež vnímať ich zraniteľnosť. A. Pronzato (2006) výstižne píše o tom, ako treba vchádzať do sveta starších ľudí po špičkách. Osobnosť staršieho človeka je utváraná jeho predchádzajúcim vývojom. Nesmieme zabúdať na jeho predchádzajúce skúsenosti, schopnosti adaptácie na záťažové situácie a taktiež na jeho primárnu rodinu, v ktorej sa učil vytvárať vzťahy k ľuďom a prijímal istý spôsob života (Klevetová, D., Dlabalová, I., 2008). R. Čornaničová (1998, s. 50-51) uvádza, že „úspešnosť celkovej adaptácie sa posudzuje podľa toho, nakoľko sa darí seniorovi uviesť do súladu svoje životné potreby a spôsob ich uspokojovania s požiadavkami spoločnosti a svojho prostredia“. Spoločenské vzťahy a vnútorná spokojnosť sú teda spoľahlivým ukazovateľom adaptácie v starobe. Rozvoj osobnosti seniora možno realizovať podľa R. Čornaničovej (1998, 2007) prostredníctvom vlastnej seniorskej edukácie. Z cieľov edukácie seniorov tiež vyplývajú konkrétne úlohy výchovy, vzdelávania a výcviku dospelých, ktoré predstavujú určitý súbor aktivít zameraných na rozvíjanie, utváranie a sebazdokonaľovanie autonómnej osobnosti seniora. I na základe uvádzaného a našej empirie možno konštatovať, že sociálno-výchovná starostlivosť pôsobí primárne ako prevencia a eliminácia regresu osobnosti seniora.

4 Skúmanie problematiky v praxi

Na základe nášho empirického bádania predkladáme pohľad na jednu z ôsmich rozpracovaných prípadových štúdií, ktorých cieľom bolo komplexné spoznanie

osobnosti seniora vrátane rodinnej, osobnej, sociálnej i zdravotnej anamnézy. Z dôvodu zachovania anonymity, neuvádzame meno klienta DSS¹, v ktorom sme výskum realizovali.

Cieľom našej práce bolo *spoznať domov sociálnych služieb, v ktorom seniori žijú; spoznať jednotlivé osobitosti obyvateľov DSS; zostaviť prípadové štúdie obyvateľov DSS rozšírené o naratívne interview a zaznamenať vybrané životné príbehy; preniknúť do vzájomných vzťahov medzi obyvateľmi DSS.*

Uvádzané ciele sme naplnili i prostredníctvom metód kvalitatívneho výskumu t.j. *neštruktúrované (participačné) pozorovanie; prípadová štúdia (kazuistika); naratívne interview; životný príbeh.*

Stručná interpretácia výsledkov výskumu

¹ Obyvateľ DSS

Muž - 74 rokov.

Dátum nástupu do Domova sociálnych služieb: 12. 7. 2006.

Pôvod: národnosť – slovenská.

Rodinná anamnéza:

Matka: narodená v roku 1905, pochádzala z Maďarska, pracovala ako kuchárka v predškolskom zariadení.

Otec: narodený v roku 1900, pochádzal z Rakúska, pôsobil ako pedagóg.

Manželka: zomrela 3. 5. 1990 po cievnnej príhode.

Dcéra: v súčasnosti žijúca v zahraničí.

Syn: suicidium - v roku 2001.

Osobná anamnéza:

Rodinný stav: vdovec.

Životné povolanie: zubný technik.

Osobné záľuby: záhradníctvo, varenie, pozeranie športových relácií (futbal), motorizmus, hudba a i.

Povahové vlastnosti: komunikatívny, pokojný, citovo labilný, plačlivý...

Vierovyznanie: veriaci- RK (svätých omši realizovaných v DSS sa nezúčastňuje.)

Závislosti: nefajčí, s alkoholom nemal nikdy vážne problémy.

Sociálna anamnéza:

Obyvateľ DSS býval sám, je vdovec, má jednu dcéru, ktorá mu nedokázala zabezpečiť kompletnú 24-hodinovú starostlivosť, nakoľko býva v zahraničí. Obyvateľ DSS je veľmi slabo chodiaci, prekonal opakovane mozgovú príhodu, nedokázal sa o seba postarať a opatrovateľská služba nebola dostačujúca vzhľadom k jeho zdravotnému stavu. V rámci sociálnych kontaktov má tento pán vo svojich záznamoch uvedenú len dcéru žijúcu mimo územia SR. Iný kontakt, napr. na priateľov, susedov a i. uvedený nemá. V DSS býval s istým obyvateľom DSS, s ktorým mal nezhody pre jeho neustále fajčenie na izbe. Preto mu DSS vymenil spolubývajúceho, s ktorým momentálne býva. Majú spolu komunikačnú bariéru. Podľa uvádzaného obyvateľa pre rozdielnosť profesií a neschopnosť nájsť spoločné témy.

Zdravotné Diagnózy počas života:

Druhýkrát prekonal NCMP - náhlu cievnú mozgovú príhodu; v roku 1990 LIM s pravostrannou hemiparézou; v roku 2006 opakovaná cievná príhoda; dlhodobo sa lieči pre kľúčové žily na dolných končatinách (Bercove vredy s defektmi kože na predkoleniach); opakovane sa lieči na vysoký krvný tlak.

Súčasný stav:

Nie je schopný chôdze bez cudzej pomoci, má ťažký motorický deficit; je pripútaný trvale- prevažne na posteľ; nie je schopný sám sa obslúžiť (okrem jedla- ľavou rukou); neudrží moč, stolicu trvale – inkontinencia, problémy s prostatou; pomôcky – francúzske barle, plienky; orientácia v čase a priestore je správna; problémy s epizodickou a sémantickou pamäťou, myslenie pomerne súvislé - bez bludov; psychomotorické tempo spomalené; komunikácia sťažená v dôsledku mozgovej príhody; duševný stav- občasné depresie, emočná nestálosť – plačlivosť.

Na základe uvádzaného výskumu sme zistili:

- nedostatočné sociálne kontakty obyvateľov, vzhľadom na dĺžku pobytu v domove sociálnych služieb,
- komunikačné bariéry a predsudky obyvateľov,
- výber sociálnych kontaktov podľa kritérií súvisiacich s istou kognitívnou úrovňou,
- nadradžovanie obyvateľov DSS nad ostatnými obyvateľmi,
- nedostatočná vzájomná tolerancia obyvateľov a i.

Komplexné vzájomné vnímanie sociálneho Spoločenstva starších ľudí dožívajúcich svoj život“. Preto má svoje opodstatnenie práve sociálno-edukačná práca s klientmi domova sociálnych služieb.

Záver

Každý starší človek by mal byť ako jeden zo vzácných pokladov, ktoré spoločnosť má. Jeho rokmi nadobudnutú múdrosť by si mala spoločnosť ctiť, vážiť a starať sa o jej transformáciu na mladšie generácie. Význam staršej generácie by mal byť tej mladšej dostatočne vštepovaný a s láskou vysvetľovaný. O generácii s vyšším a vysokým vekom sa už veľa povedalo či napísalo. Žiaľ, i napriek mnohým publikáciám, periodikám či diskusiám k danej téme, nie je spoločnosť schopná dať seniorom patričné uznanie, ktoré si po svojich prežitých rokoch zaslúžia. Preto sa domnievame, že daná téma je ako nevyčerpatel'ná studnica. Spoločnosť s narastajúcim ageizmom je toho verným dôkazom. Starší človek si zaslúži, aby sa o ňom písalo. Žiaľ, vo všeobecnosti možno povedať, že staroba je v súčasnosti prezentovaná ako nutné zlo. Je vykresľovaná ako problém, ktorý sa musí riešiť. Napriek všetkým úskaliam, ktoré staroba so sebou prináša, sa domnievame, že môže byť aj radostná. Veľmi dôležitým ukazovateľom je osobnosť človeka (do akej miery ide o integrovanú osobnosť) a jeho existencia či realizácia v období pred vlastným dôchodkom. Istá pre nás neopakovateľná cirkevná osobnosť Msgr. Pavel Posád (českobudejovický biskup venujúci sa spiritualite) raz vo svojej kázni zdôrazňoval aké dôležité je myslieť na starobu či dokonca svoj zánik už v mladom veku. Je nesmierne dôležité myslieť na svoju starobu a v predstihu si aspoň s častí premyslieť, ako si ju predstavujeme. Tu je však dôležité nebáť sa. Nebáť sa starnutia, nebáť sa staroby a nebáť sa zostarnúť. Nazdávame sa, že práve strach je ten činiteľ, ktorý zabraňuje ľuďom myslieť na starnutie či starobu. Každý chce dlho žiť, ale nikto nechce byť starý. Mladosť, krása a vitalita sú spoločnosťou natoľko preferované, že dnes, žiaľ, i samotných seniorov musíme často presvedčať o ich hodnote a kráse. Naši starší ľudia, totiž prestali veriť v to, že staroba je vekom

nádeje. Intenzívne vnímajú pomyselný zdvihnutý prst našej spoločnosti, ktorá ich neustále stavia do pozície znevýhodnenej časti populácie. Vnímajú svoj znížený status, svoje spoločenské, rodinné, ekonomické či sociálne problémy, ktoré jeseň života prináša so sebou. Prečo spoločnosť takto zaobchádza so svojim najcennejším pokladom? Nebolo by azda rozumnejšie naplno využiť kapacitu „šedej generácie“ v prospech mladej generácie a v prospech celej spoločnosti? Nezaslúžia si snáď rokmi a životom skúšaní starší ľudia svoje uznanie, úctu, lásku či rešpekt spoločnosti? Zaslúžia si toho oveľa viac a v okamihu, ako si to spoločnosť naplno uvedomí, možno hovoriť o jej vyspelosti.

Podľa P. Bosmansa (2000, s. 73) nám „starí ľudia poskytujú mnohé služby, ktoré by sme inak museli zaplatiť. V našej citovo chudobnej spoločnosti sú starí ľudia autentickými znameniami pravých životných hodnôt“. Treba ich však chcieť a vedieť s láskou a trpezlivosťou objavovať v každom jednom staršom človeku.

Literatúra

- BALOGOVIÁ, B. 2005. *Seniari*. Prešov : Akcent Print. 158 s. ISBN 80-969274-1-8. BOSMANS, P. 2000. *Kľúč šťastia*. Bratislava : Vydavateľstvo Don Bosco. 141 s. ISBN 80-88933-50-1.
- ČORNANIČOVÁ, R. 1998. *Edukácia seniorov*. Bratislava : UK. 156 s. ISBN 80-223-1206-1.
- HATÁR, C. 2008. *Edukácia seniorov v sociálnych zariadeniach*. Nitra : Effeta – Stredisko sv. Františka Saleského. 125 s. ISBN 978-80-89245-08-6.
- ČORNANIČOVÁ, R. 2007. Sociálnoandragogické aspekty edukácie seniorov a geragogiky. In PORUBSKÁ, G., PERHÁCS, J. (eds.). *Základy andragogickej pedeutológie a sociálnej andragogiky : zborník príspevkov z vedeckej konferencie*. Nitra : PF UKF, s. 222-244. ISBN 978-80-8094-086-7.
- HEGYI, L. 2001. Sociálnoekonomický stres – najrozšírenejší z geriatrických sociálnych syndrómov. In *Geriatría*, č. 3, s. 99-100.
- HOTÁR, V., PAŠKA, P., PERHÁCS, J. et al. 2000. *Výchova a vzdelávanie dospelých. Andragogika. Terminologický a výkladový slovník*. Bratislava : SPN. 547 s. ISBN 80-08-02814-9.
- KLEVETOVÁ, D., DLABALOVÁ, I. 2008. *Motivační prvky při práci se seniory*. Praha : Grada Publishing. 202 s. ISBN 978-80-247-2169-9.
- KOVAL, Š. 2004. Reforma zdravotníctva a korene ageizmu alebo stará generácia ako menšina vo vlastnom štáte. In *Geriatría*, č. 3, s. 3.
- MATOUŠEK, O., KOLÁČKOVÁ, J., KODYMOVÁ, P., et al. 2005. *Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha : Portal. 351 s. ISBN 80-7367-002-X.
- PERHÁCS, J., PAŠKA, P. 1995. *Dospelý človek v procese výchovy*. Bratislava : Stimul. 157 s. ISBN 80-85697-21-1.
- PRONZATO, A. 2006. *Staroba vek nádeje*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha- Vojtech, spol. s. r. o. 215 s. ISBN 80-7162-629-5.
- ZIMERMANOVÁ, M. 2009. *Senior v systéme inštitucionálnej sociálno – výchovnej starostlivosti*. Diplomová práca. Nitra : PF UKF. 99 s. Konzultant: prof. PhDr. PaedDr. Ján Perhács, CSc., Dr.h.c. Zákon č. 448/2008 o sociálnych službách v znení neskorších predpisov.

Adresa autorky

Mgr. Monika Zimermanová
Univerzita Konštantína Filozofa
Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky
Drážovská cesta 4, 949 74 Nitra
Telefónne číslo: 0908 483 729
E-mail: monika.zimermanova@ukf.sk